

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ PARLAMENTER ASAMBLESİ

Belge: GA23/CC22/REP/04/tr

GENEL KURULUN YİRMİ ÜÇÜNCÜ OTURUMU
KÜLTÜR, EĞİTİM VE SOSYAL İŞLER KOMİSYONU

**“ENGELLİ İNSANLARIN SOSYAL, EKONOMİK VE
VATANDAŞLIK HAKLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ”**

KONULU

RAPOR*

Raportör: Adam TLEUZH (Rusya)

* 3 Haziran 2004 tarihinde Saint Petersburg’da Genel Kurul tarafından kabul edilen metin

I. GİRİŞ

1. Engelli insanların sosyal, ekonomik ve vatandaşlık haklarının geliştirilmesi problemi, muasır toplumun en asıl insani problemlerinden biridir. Engelli insanlar, Avrupa kıtasında yaklaşık 80 milyon olarak, genel nüfusun %10unu oluşturmaktadır. Bu insanlar, diğer vatandaşlarla eşit hak ve fırsatlara sahip olmaları gerektiği halde, genellikle, toplumsal yaşama katılmalarını önleyen fiziki ve sosyal engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu sebepten dolayı milyonlarca çocuk ve erişkin genellikle ayırıcılığa ve düşük kaliteli bir yaşama mahkum edilmektedir.

2. Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, UNESCO, UNICEF, Uluslararası Çalışma Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar özürülülerin durumunu iyileştirmeye çalışmaktadır. 2003 yılı, özürülülerin, eşitlik ve tüm alanlarda katılımcı bir yaşam sürme hakları konusunda bilinçlendirme sağlamak amacıyla, Avrupa Komisyonu tarafından “Avrupa Özürülüler Yılı” olarak kabul edilmiştir.

3. KEİPA Kültür, Eğitim ve Sosyal İşler Komisyonu, özürülülerin karşılaştığı engeller ve ayırıcılık konusunu aydınlatmak ve yaşamlarını iyileştirmek amacıyla 22ci toplantısının ana teması olarak “Engelli insanların sosyal, ekonomik ve vatandaşlık haklarının iyileştirilmesi” konusunu tartışmaya karar vermiştir.

4. Bu raporda, özürülülerle ilgili prensip, kavram ve tanımların analizi gerçekleştirilmiş, özürülülerin bölge içindeki durumu incelenmiş ve ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyelerde sosyal, ekonomik ve vatandaşlık haklarını iyileştirmek için öneriler sunulmuştur.

5. Yunanistan ulusal heyeti bu rapora katkıda bulunmuştur. Raporun hazırlanmasında kullanılan referans malzemesi, Uluslararası Sekretarya tarafından, özürülülerle ilgili çalışmalar yapan uluslararası kuruluşların web sitelerinden Internet aracılığıyla elde edilmiştir.

II. ÖZÜRLÜLÜK : TANIMLAMA, SEBEPLER VE ÖZEL GRUPLAR

6. Özürülülük, özel bir sağlık sorunu olmaktan ziyade toplumdaki kültür, sosyal kurumlar ve fiziksel ortamın etkisi altında kaldığından, bazen tanımlanması zor ve karmaşık bir süreçtir. Dünya Sağlık Örgütü kusurlu, özürülü ve engelli arasında bir ayırım yapmaktadır. “**Kusur**: psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya işlev eksikliği veya anormalliği. “**Özür**: bir kişinin bir faaliyeti normal olarak kabul edilen şekilde veya normal sınırlar dahilinde yapabilmesini engelleyen ve bir kusurdan kaynaklanan kısıtlama veya kayıp. “**Engel**: bir kişinin, kusur veya özürden kaynaklanan sebeplerden dolayı yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörler çerçevesinde normal sayılan etkinlikleri gerçekleştirmesini kısıtlayan veya önleyen durum.”*

* Kusur, Özür ve Engel uluslararası sınıflandırması, Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre, 1980

7. Engellilik, özürlü kişi ile çevresi arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır ve bu kişilerin toplumdaki diğer vatandaşlara açık olan çeşitli toplumsal sistemlere katılmasını önleyen kültürel, fiziksel ve sosyal engellerden kaynaklanır. Bu durumda, engellilik, toplumsal yaşama herkesle eşit seviyede katılma olanaklarının kaybı veya kısıtlanması olarak belirmektedir.

8. Özürllüer homojen bir grup oluşturmazlar. Örneğin, zihinsel hastalar, zeka geriliği olanlar, görme, duyma veya konuşma bozuklukları olanlar ile hareketleri kısıtlı olanlar veya “tıbbi bozuklukları” olanlar, farklı engellerle karşılaştığından bu engellerin üstesinden gelmek için farklı yöntemlerin kullanılması gereklidir.

9. Özürlü kişilerin sayısının artmasının ve toplumdan dışlanmalarının çeşitli sebepleri arasında aşağıdakileri sayabiliriz:

- Savaşlar ve savaşların sonuçları, tüm şiddet ve yıkım eylemleri, yoksulluk, açlık, salgın hastalıklar ve büyük kitlesel göçler;
- Birinci basamak sağlık kuruluşlarının bakım ve hizmet programlarının yetersizliği;
- Sosyal yardım, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, iş bulma ile ilgili hizmetlerin altyapısının yokluğu veya yetersizliği;
- Sosyal ve ekonomik gelişme programlarında, fırsat eşitliği, özürllülüğü önleme ve rehabilitasyon gibi etkinliklere düşük öncelik verilmesi;
- Sanayi, tarım ve ulaşımdan kaynaklanan kazalar;
- Doğal afetler ve depremler;
- Fiziksel ortamın kirlenmesi;
- Stres ve diğer psiko-sosyal sorunlar;
- Doğal afet veya kazalardan yaralananlara uygulanan ve aslında önlenebilecek sakatlıkların oluşmasına sebep olan yanlış tedavi veya diğer dolaylı faktörler, v.s.

10. Geçiş dönemindeki ülkelerde özürllülerin sorunları, hizmet ve tesislerin çok kısıtlı olmasına yol açan ekonomik ve finansal krizden dolayı daha da artmaktadır.

11. Özürllülük ve yoksulluk arasında kesin olarak belirlenmiş bir bağlantı mevcuttur. Yoksulların özürllü olma riski yüksek olduğu gibi, bunun aksi de geçerlidir. Ailenin bir ferдинin özürllü olması, genellikle ailenin kısıtlı olanaklarını zorladığından yoksulluğunu da arttırmaktadır. Bu iki faktörün bir araya gelmesi, toplumun yoksul katmanlarında daha yüksek oranda özürllü görülmesine sebep olmaktadır. Bu durumun olumsuz etkileri kalkınma sürecini ciddi şekilde engellemektedir.

12. Özürllülüğün sonuçları, özellikle **kadınlar** için çok ciddi olmaktadır. Kadınlar, genellikle, sağlık hizmetleri, eğitim, mesleki eğitim ve istihdam olanaklarına erişmelerini engelleyen sosyal, kültürel ve ekonomik dezavantajlara sahiptir. Buna ek olarak fiziksel veya zihinsel özürllü olduklarında, özürllerinin üstesinden gelme fırsatlarının kısıtlılığı onların toplumsal yaşama katılmasını daha da güçleştirmektedir.

13. **Çocukların** büyük bir kısmı için, özürllü olmak, onların normal gelişmesinin bir bölümü olan etkinliklerden uzaklaştırılmaya ve dışlanmaya yol açmaktadır. Bu durum, çocuğun kişiliğinin ve kendine güveninin geliştiği yıllarda, ailenin ve toplumun hatalı davranışlarından dolayı daha da kötüleşebilir.

14. Birçok ülkede **yaşlıların** sayısı artmaktadır. Yaşlılarda görülen sorunların çoğu (artrit, inme, kalp hastalıkları, işitme ve görme bozuklukları) genç özürllülerde fazla rastlanmayan ve farklı önlem tedavi, rehabilitasyon ve destek hizmetleri gerektiren sorunlardır.

15. **Sığınmacı ve göçmenler** arasında birçok fiziksel ve psikolojik özürllü kişiler de yer almaktadır. Sığınmacı olmak zaten kendi başına sorunlar yarattığından, özürllü bir sığınmacı çifte engelli bir insan olmaktadır.

16. **Göçmen işçiler** genellikle farklı bir ortamda yaşamak, göç ettikleri ülkenin dilini bilmemek veya az bilmek, önyargı ve ayrımcılık, mesleki eğitim eksikliği ve olumsuz yaşam koşulları gibi sebeplerden kaynaklanan zor durumlarla karşılaşmaktadır. Göçmen işçiler ve ailelerin yeni ülkedeki yaşam koşulları, genellikle sağlık sorunlarına ve sakatlık yaratan iş kazalarına daha fazla uğramalarına yol açmaktadır. Özürllü göçmen işçilerin durumu, genellikle özürllülere sunulan hizmetlerin çok kısıtlı olduğu anavatanlarına geri dönmek zorunda kaldıklarında, daha da kötüleşecektir.

III ÖZÜRLÜLERİN HAKLARI VE FIRSAT EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASI

17. Özürllülerin hakları Evrensel İnsan Hakları Beyannameinde, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve diğer insan hakları belgelerinde yer alan haklara dayanmaktadır.

18. Bazı temel haklar Avrupa Konseyinin iki ana hukuki belgesi olan Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi, Protokoller ve (düzeltilmiş) Avrupa Sosyal Yasasında yer almaktadır.

19. Özürllü kişiler, tüm uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, diğer vatandaşlarla eşit olarak vatandaşlık, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan yararlanma hakkına sahiptir. Kadınlara Yönelik Tüm Ayrımcılık Türlerini Önleme Anlaşması, İşkence ve diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezalandırma Eylemlerini Önleme Anlaşması, Çocuk Hakları Anlaşması gibi genel uluslararası insan hakları anlaşmalarının yanı sıra, özürllülerin haklarını içeren özel uluslararası belgeler mevcuttur. Bu özel belgeler, yukarıda adı geçen anlaşmalardan farklı olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmekte beraber, yasal olarak bağlayıcı olmayıp yol gösterici tavsiyeler mahiyetindedir. Bunların arasında Zeka Geriliği Olan Kişilerin Hakları Beyanname, Özürllü Kişilerin Hakları Beyanname, Özürllü Kişilere Yönelik Dünya Eylem Programı, Tallinn Özürllüler Alanında İnsan Kaynaklarını Geliştirme Eylem Rehberi, Zihinsel Hastaları Koruma Prensipleri ve Özürllü Kişiler İçin Fırsat Eşitliğinin Standart Kuralları gibi belgeler yer almaktadır.

20. Son dönemde özürllü kişilerin haklarını korumak ve geliştirmek için uluslararası bağlamda bir BM Sözleşmesi için çalışmalar başlatılmıştır.

21. 1982 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Özürllü Kişilere Yönelik Dünya Eylem Programı, özürllülüğü önleme, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği sağlama konularında küresel bir strateji oluşturmakta ve özürllülerin sosyal yaşama ve ulusal kalkınmaya katılımını öngörmektedir. Bu program, ayrıca, özürllülere insan hakları açısından yaklaşma ihtiyacını vurgulayarak, önlem, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği sağlama konusunda eylemler önermektedir. Programda yer alan “**fırsat eşitliği**”

fiziksel ve kültürel ortam, konut ve ulaşım, sosyal ve sağlık hizmetleri, eğitim ve iş olanakları, kültürel ve toplumsal yaşam, spor ve dinlenme tesisleri gibi genel toplumsal hizmetlerin herkese açık ve erişilebilir olmasını öngörmektedir.

22. Özürlülere yönelik rehabilitasyon tedbirleri “tam katılım ve eşitlik” hedeflerine ulaşmak için yeterli değildir. Deneyimler, özürlü bir kişinin günlük yaşamında karşılaştığı sorunların genellikle yaşadığı ortamdan kaynaklandığını göstermektedir. Bir insan, aile yaşamı, eğitim, iş, konut, maddi ve kişisel güvenlik, sosyal ve siyasi gruplara katılım, dini hizmetlerden yararlanma, yakın ilişkiler kurma, kamu tesislerini kullanma, hareket özgürlüğü ve günlük yaşam tarzı gibi toplumsal yaşamın temel unsurlarından yararlanamadığı takdirde engelli sayılmaktadır.

23. Özürlülerin diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olabilmesi için, her bireyin ihtiyaçlarına aynı derecede önem vermek, bu ihtiyaçların toplumsal planlamanın temelini oluşturmasını sağlamak ve tüm kaynakları her bireyin eşit olarak katılımını sağlayacak şekilde kullanmak gereklidir. Özürlüler konusunda oluşturulan politikalar özürlülerin tüm toplumsal hizmetlere erişebilmesini sağlamalıdır.

24. Özürlüler, eşit haklarla birlikte eşit sorumluluklara da sahiptir ve topluma katkıda bulunmakla yükümlüdür. Toplumlara, özürlülerle ilgili beklentilerini yükselterek, sosyal değişim için tüm kaynaklarını seferber etmelidir. Bu durumda genç özürlülere erken emeklilik veya kamusal yardım yerine, meslek sahibi olma ve çalışma fırsatları verilmelidir.

IV. KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ ÖZÜRLÜLERİN DURUMU

Arnavutluk

25. Yaygın yoksulluk ve tıbbi hizmetlerin yetersizliği özürlülerin yüksek sayıda olmasına yol açmaktadır. İnsan hakları raporları, özürlülerin, istihdam, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinde bazı ayrımcı davranışlarla karşılaştığını belirtmektedir. Özürlülere sağlanan kamu yardımı, bütçenin kısıtlı olmasından dolayı sınırlı kalmaktadır. Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığının 1993 yılında oluşturduğu kamusal yardım dairesi, tüm ülkede özürlülere sunulan hizmetlerin kalitesini yükseltmek ve onları kurumlara yerleştirmek yerine toplumla bütünleşmelerini sağlamak amacıyla bir sosyal hizmetler yönetim şebekesi oluşturmuştur. Kamu binalarına özürlülerin girebilmesini sağlamayı zorunlu kılan bir yasa yoktur.

Ermenistan

26. Anayasa özürlülere sosyal güvenlik hakları sağlamaktadır. 1993 yılı Maluller Yasası özürlülere yönelik sosyal, siyasi ve bireysel haklar öngörmektedir. İnsan hakları raporları özürlülerin toplumsal ayrımcılıkla karşılaştığını belirtmektedir; ciddi oranda özürlü olanların kaldığı hastaneler ve diğer tesisler uluslararası standartlara uygun değildir. Kanun ve kararnelerde özürlülerin binalara girebilmesini sağlamayı zorunlu kılan maddelerin yer almasına rağmen, çok az sayıda bina ve tesis bu imkanı sağlamaktadır.

27. Sağlık sektöründeki harcamaların son yıllarda artmasına rağmen özürlü kişilere sağlanan avantaj ve hizmetlerde bir iyileşme görülmemiştir. Sosyal Yardım Bakanlığı

özürlü vatandaşlara emekli maaş, protez ve tekerlekli sandalye gibi yardımlar sağlandığını belirtmektedir.

Azerbaycan

28. 1993 tarihli Özürlülere Destek Yasası, özürlülere konut edinmekte öncelik, kamu taşıma araçlarında indirim ve emekli maaş bağlanmasını öngörmektedir. İnsan hakları raporlarına göre bu taahhütler, mali kaynakların kısıtlı olmasından dolayı tam olarak yerine getirilememektedir. Yasalarda, kamu binalarına özürlülerin ulaşabilmesini zorunlu kılan özel maddeler yoktur.

Bulgaristan

29. Yasalar özürlülere kamu taşıtlarında ücretsiz yolculuk, özürlülere mahsus otomobillerde indirimli fiyatlar ve ücretsiz tekerli sandalyeler gibi bir dizi mali destek öngörmektedir. Fakat diğer alanlarda da görüldüğü gibi, bütçe kısıtlamaları bazen bu ödemelerde aksaklık yaratmaktadır. Özürlüler, üniversite eğitimi, konut ve istihdama erişebilmekle beraber, okul ve üniversiteler dahil olmak üzere, binaların çoğunda mimari engellerle karşılaşmaktadırlar. Son inşa edilen kamu binalarında özürlülerin ihtiyaçları göz önüne alınmıştır. Sofya'daki yeni metro sisteminde, istasyonlara tekerlekli sandalyeyle ulaşmak mümkündür. Genel işsizlik ve ekonomik sorunlar, özürlülerin istihdamı konusunda eşit fırsatların geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. 1999 yılında özürlülerin %82'si işsizdi. İş Kanunları, özürlülerin çıkarlarını korumayı ve onlara daha fazla istihdam fırsatı yaratmayı amaçlamaktadır. Yasalar, küçük şirketlerin özürlüleri işe almasına destek vermekte ve Çalışma Dairesi özürlü memurların bir yıllık maaşının ödenmesini üstlenmektedir. Yasal olarak, personeli 50 kişiyi aşan şirketler, sektörlere göre %3 ve %10 arasında değişen oranda özürlü çalıştırmak zorundadır. Bu zorunluluğu yerine getirmeyen şirketlere ceza kesilmektedir. Fakat cezaların düşük olmasından dolayı, yasaya uyanların sayısı çok düşüktür.

30. Küçük çocuklar da dahil olmak üzere, zihinsel özürlüleri toplumdan dışlayan geçmiş davranışlar halen devam etmektedir. Fakat 1999 yılında olumlu bir gelişme olarak, Pomorie şehrinde, özürlü gençler için bir eğitim ve rehabilitasyon merkezinin inşaatına başlanmıştır. Bu merkez, özürlü gençlerin genel bedensel ve zihinsel durumlarını iyileştirmek ve onlara yeni beceriler kazandırarak ülkenin toplumsal yaşamına daha aktif şekilde katılmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Gürcistan

31. 1995 tarihli Özürlü Kişilere Yönelik Sosyal Güvenlik yasası, devletin, özürlülerin sosyal altyapıyı rahatlıkla kullanabilmesine uygun koşulları oluşturmasını ve onlara koruma ve destek sağlanmasını öngörmektedir. Çalışma Yasası, özürlülere ve özellikle harp malullerine özel indirimler sağlanması ve elverişli sosyal politikalar geliştirilmesini öngören bir bölüm içermektedir. Yasalarda, özürlülerin kamu binalarına erişmesini sağlamayı zorunlu kılan veya öneren özel bir madde yoktur.

32. Sovyetler Birliği döneminde özürlülere ayrılan tesislerin çoğu kamu kaynaklarının azlığından dolayı kapanmıştır. Özürlülerin çoğu, aile fertlerinin veya uluslararası kuruluşların yardımlarıyla yaşamaktadır. İnsan hakları raporları özürlülere karşı ayırıcı toplumsal davranışların varlığını belirtmektedir.

Yunanistan

33. Yunanistan Anayasasının 21ci maddesi özürlü vatandaşların sosyal, ekonomik ve siyasi yaşama katılma haklarını irdelemektedir. 2646/98 sayılı yasanın birinci maddesi özellikle özörlölere yönelik sosyal ve ekonomik yardım, yaşamı kolaylaştırıcı tedbirler ve genel destek konularını içermektedir. Sayıları 130 000 kişiye ulaşan tüm özörlölere yönelik 11 adet mali destek programı mevcuttur. Ayrıca üç önemli işlevsel ve sosyal rehabilitasyon merkezi ile dört bedensel ve sosyal rehabilitasyon merkezi, uygun programlar ve uzman personelleri sayesinde özörlölerin rehabilitasyonu ve toplumla bütünleşmesini sağlamak için çalışmaktadır. Bunların dışında, özel gereksinimleri olan kişilere sosyal destek veren 24 eğitim merkezi, özörlölere fırsat eşitliği sağlamak ve toplumla bütünleşmelerine yardım etmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

34. Yasalar 50 kişiden fazla personel çalıştıran kamu ve özel kuruluşlarına özörlöleri de işe alma zorunluluğunu getirmektedir. Yasalara göre özel şirketlerdeki personel sayısının %3'ü, kamu kuruluşlarındaki idari personel sayısının %5'i ve telefon santrallerinde personel sayısının %80'i özörlölere ayrılmıştır. Son yasalara göre, kamu sektöründe çalıştırılacak özörlölerin istihdamının öncelik listesine göre gerçekleştirilmesi zorunludur. Özörlöler devlet memurlarını işe almak için yapılan sınavlardan muaf tutulmaktadır.

35. İnşaat Yasasında yer alan, özel ve kamu binalarının özörlölerin erişime uygun olması zorunluluğunun uygulanması yetersizdir. 2001 yılının sonunda hala birçok kamu binasının bakanlıklar-arası komitenin saptadığı erişilebilirlik standartlarına uygun olmadığı belirtilmiştir. 1997 yılında yapılan araştırmada ise kamu binalarının %60'ının hareket özörlölerinin erişimine uygun olmadığı saptanmıştır. 2001 yılından itibaren Atina'daki bazı kamu binalarında ve caddelerde özörlöler için özel rampalar ve meyilli kaldırımlar inşa edilmiş ve bazı yaya geçitlerine sesli sinyalizasyon yerleştirilmiştir. 1993 yılından itibaren hükümet eski otobüsleri, özörlöler için özel merdivenli yeni otobüslerle değiştirmeğe başlamıştır. Atina metro hatları özörlölerin kullanımına uygun olarak inşa edilmiştir.

Moldova

36. Yasalarda özörlü kişilere yönelik ayrımcılık olmamasına rağmen, özörlölerin binalara girebilmesini sağlayan özel tedbirleri öngören maddeler yoktur ve özörlölerin eğitimine ayrılan devlet kaynakları da kısıtlıdır. Devlet, özörlölere destek veren yardım kuruluşlarına vergi muafiyeti sağlamaktadır.

Romanya

37. Ekonomik koşulların olumsuzluğu ve ciddi bütçe kısıntıları, fiziki veya zihinsel özörlölerin yaşam koşullarının zorlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Büyük kurumların dışında, özörlölere sosyal hizmet sunan kuruluşlar yoktur. Özörlölerin çoğu, toplu taşımacılık araçlarına binmenin zorluğundan dolayı, bu araçlarda kendilerine sağlanan indirimden yararlanamamaktadır. Kanun, engelliler için binalara ve kamu taşımacılığına ulaşımı sağlamaktadır ancak bu kanunun uygulanması geciktirilmiştir. Resmi istatistiklere göre 2000-2001 yıllarında devlet kurumlarında barınan 3500 özörlü çocuk bulunmaktadır. Bu kurumlardaki koşulların niteliği yeterli ile zor arasında değişmektedir.

Rusya Federasyonu

38. Anayasa, özürli kişilere yönelik ayrımcılık sorununa doğrudan değinmemektedir. Ayrımcılığı yasaklayan bazı yasaların mevcudiyetine rağmen pratik uygulamalar yetersizdir. Devletin özürli bireylere ayırabildiği kısıtlı kaynaklar ise İkinci Dünya Savaşı ve diğer savaş malullerinin yararına kullanılmaktadır. 1995'te kabul edilen bir yasa da yer alan 30 kişiden fazla personel çalıştıran kuruluşlarda %3 oranında özürli çalıştırma veya özürli bireylere istihdam fırsatları yaratan devlet fonuna katkıda bulunma zorunluluğuna rağmen, bu yasa uygulanmamaktadır. Yasa, ayrıca, çalışmayan kişilerin "sakat" olarak nitelendirilmesini de önlemektedir. Bazı özürli bireyler Tüm Rusya Özürli bireyler Cemiyetinin işlettiği tesislerde iş bulabilmekte, fakat genellikle iş bulamayan çoğunluk, sosyal yardımla geçinmek zorunda kalmaktadır. Devlet, özürli bireylerin binalara girişi konusunda kolaylıklar sağlamadığından, özürli bireylerin binalara erişimi sorun yaratmaktadır.

39. Çeşitli özürli bireylere sahip çocuklara yönelik özel kurumların varlığına rağmen, bu kurumlar, mali sorunlardan dolayı mevcut ihtiyaçlara cevap verememektedir. Doğuştan önemsiz kusurlara sahip olanlar da dahil olmak üzere, fiziksel ve zihinsel özürli çocukların çoğuna eğitilemez gözüyle bakılmaktadır. Özürli çocuklara sahip ailelere verilen devlet yardımı çok düşüktür.

40. İki milyon kişiyi temsil eden Tüm Rusya Özürli bireyler Cemiyeti, Ekim 2001 yılındaki üçüncü kongresinde, hükümete ülkedeki 4 milyonu aşkın özürli bireye daha fazla kaynak ayırması için çağrıda bulunmuştur. Başkan tarafından, Kasım 2001'de özürli çocuklara yönelik çeşitli programları içeren bir kararname yayınlanmıştır.

Türkiye

41. Hükümet 1997 yılında Başbakanlığa bağlı bir "Özürli bireyler Dairesi" kurarak, bu daireyi ulusal ve uluslararası kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonu geliştirmek ve hizmetlerin temini gibi konular üzerinde araştırma yapmakla görevlendirmiştir. 50 kişiden fazla personel çalıştıran şirketlerin %2 oranında özürli çalıştırmasını öngören kurala rağmen, bu kurala uymayanları cezalandıran herhangi bir yaptırım yoktur. Özürli bireylerin binalara ve kamu taşıma araçlarına erişimi konusunda az sayıda yasa mevcuttur.

42. UNICEF'in, ülkedeki kadınlar ve çocuklar konusunda 2000 yılında hazırladığı rapora göre, yardım kuruluşları "özürli bireylere kısıtlı oranda maddi, istihdam ve eğitim hizmetleri sunmaktadır". Milli Eğitim Bakanlığı, 2001 yılında, ülkede 1.1 milyon özürli çocuk olduğunu belirtmiştir. Ülkede, özürli bireylerle ilgili birçok devlet kurumu olmasına rağmen, özürli bireylerin bakımı ağırlıklı olarak birey ve aile çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Ukrayna

43. Yasalar, özürli bireylere ayrımcılık uygulanması yasaklamaktadır; fakat özürli bireylere sunulan olanakları geliştirmeyi hedefleyen programlara yeterince destek verilmemektedir. Devlet kurumlarında yasal olarak çalıştırılması zorunlu özürli birey sayısına uyulmamaktadır. 2001 yılında özürli bireylere yönelik sadece beş özel meslek okulu olduğundan, bir STK'nın yapmış olduğu araştırmada 2001 yılında 7000 özürli çocuğun orta eğitimden yoksun kaldığı belirtilmektedir. Özürli bireylerin haklarını koruyan

kuruluşlar, özörlöölere toplumsal ayırımıçılık uygulanmasından Őikayet etmektedir. Özürlöölerin binalara ve kamu tesislerine girebilmesini sağlayan koşulları öngören yasa ise yeterince uygulanmamaktadır.

V. SOSYAL, EKONOMİK VE VATANDAŞLIK HAKLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ

44. Aile, sosyal gruplar ve yerel topluluklar gibi toplumsal birimlere katılmak insan yaŐamının özünde yer alan bir olgudur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan katılım olanaklarında eşitlik hakkı, özürlöölü de dahil olmak üzere, tüm bireyler için geçerlidir. Özürlöölü, genellikle, ait oldukları sosyo-költürel sistemin faaliyetlerine tam olarak katılma olanaklarına sahip değildir. Bu durum, bilgisizlik, kayıtsızlık ve korku sonucunda geliŐen fiziki ve sosyal engellerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal davranıŐ ve tutumlar genellikle özürlöölüerin **sosyal ve költürel yaşamdan** dıŐlanmasına sebep olmaktadır. İnsanlar özürlöölülerle temas ve kişisel iliŐki kurmaktan kaçınmaktadır. Özürlöölüere yönelik önyargı ve ayırımıçılığın yaygınlığı ve normal sosyal iliŐkilerden dıŐlanmaları, özürlöölüerin çoğunda psikolojik ve sosyal problemlerin oluşmasına sebep olmaktadır.

45. Özürlöölüerin toplumsal yaşama katılma hakları ancak siyasi ve sosyal eylemlerle sağlanabilir. Bazı ölkelerde, tam katılımın karŐısındaki engelleri ortadan kaldırmak veya azaltmak amacıyla önemli adımlar atılmıŐ ve özürlü vatandaşlara eğitim, istihdam toplumsal tesislere eriŐim hak ve fırsatlarını garantileyen, karŐılaŐtikları költürel ve fiziki engelleri ortadan kaldıran ve ayırımıçılığı yasaklayan yasalar kabul edilmiştir.

46. Buna rağmen özürlöölüer henüz eşit fırsatlara sahip olamamıŐ ve ölkelerin çoğunda toplumla bütünleŐmeleri tatmin edici seviyeye ulaŐmamıŐtır.

47. Ekonomik kalkınma, nüfus dağılımı ve boyutlarında deđiŐiklikler, yaşam tarzında farklılıklar ve sosyal yapı ve iliŐkilerde yeni geliŐmeler yaratır; fakat insanların sorunlarını çözümlenmeğe yönelik hizmetler genellikle aynı hızla yaygınlaŐıp geliŐemez. Ekonomik ve sosyal kalkınma arasındaki bu dengesizlik, özürlöölüerin toplumla bütünleŐmesindeki sorunları daha da ađırlaŐtırır.

48. Genellikle özürlöölülerle temasta olan profesyonel ve diğer hizmet personeli, özürlöölüerin normal toplumsal yaşama katılım potansiyelini değerlendirmekten aciz olduklarından, onların diğer sosyal gruplarla kaynaŐmasına katkıda bulunmazlar.

49. Özürlü çocuklar tüm diğer çocuklarla eşit **eğitim hakkına** sahiptir ve özel hizmetlere ve aktif müdahaleye gereksinimleri vardır. Fakat özürlü çocukların büyük bir kısmı özel hizmetlerden ve zorunlu eğitimden yoksun kalmaktadır.

50. Özürlöölüerin büyük bir kısmı **iş** bulamamakta veya seviyesi ve maaŐı düşük iŐlerde çalıŐtırılmaktadır. Halbuki, doğru değerlendirme sonucunda eğitim ve iş fırsatı sağlanan özürlöölüerin çoğu, çeşitli görevleri yerine getirebilecek niteliktedir. İŞsizlik ve ekonomik sorunların yaŐandığı dönemlerde, ilk iŐten çıkarılanlar ve en son işe alınanlar özürlöölüer olmaktadır. Bazı ölkelerde özürlöölüere istihdam yaratmak amacıyla çeşitli programlar geliŐtirilmiŐ ve tedbirler alınmıştır. Normal veya özel kuruluşlarda çalıŐan özürlöölüerin sayısı çalıŐabilecek özürlü sayısının çok altındadır. İŞ yerinin,

aletlerin, makinelerin ve donanımın, düşük bir maliyetle özörlöölere uygun ergonomik prensiplere göre ayarlanması özörlöölilerin istihdam olanaklarını arttıracaktır.

51. Özörlöölilerin büyük kısmı, kapıların tekerlekli sandalyelerin geçemeyeceği kadar dar olması, binalara merdivenlerle çıkılması, otobüs, tren ve uçaklara binmenin zorlukları, telefonların ve elektrik düğmelerinin erişilemeyen yükseklikte olması, tuvaletlerin özörlöölü kullanımına uygun olmaması gibi sebeplerden dolayı toplumsal yaşama aktif olarak katılamamaktadır. Genellikle cehalet ve ilgisizlikten kaynaklanan bu engeller özenli bir planlamayla ortadan kaldırılabılır. Bazı ölkelerde bu engelleri ortadan kaldıran yasaların kabul edilmiş olmasına rağmen, sorun hala kritik bir önem arz etmektedir.

52. Birçok özörlöölü, normal toplumsal yaşamdan dışlanmanın ötesinde özel kurumlara kapatılmaktadır. Aslında, haklı nedenler olmaksızın, engelli insanlar özel kurumlara yerleştirilmektedirler.

53. Bir çok ölkede özörlöölilerin sosyal, ekonomik ve vatandaşlık haklarının geliştirilmesi için gerekli koşullar, ekonomik ve sosyal kalkınma, tüm vatandaşlara sağlanan insani hizmetlerin geliştirilmesi, kaynak ve gelirlerin yeniden dağıtımı ve halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi faktörlere bağlıdır. Yıkım, felaket, yoksulluk, açlık, acı, hastalık ve kitlesel sakatlanmaya sebep olan savaşları önlemek için tüm çabaların gösterilmesi zorunludur; bunu başarabilmek için uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirmesi ve tüm uluslararası ihtilafların barışçı yollarla çözümlenmesi için gereken tüm tedbirler alınmalıdır.

54. Bu amaçlara ulaşabilmek için gerekli süreler uzun olduğundan, bu arada özörlöölü sayısının artma ihtimali de mevcuttur. Gereken tedbirler alınmadığı takdirde bu artış kalkınmanın karşısına yeni engeller çıkaracaktır. Tüm ölkelerin, özörlöölülüğün engellenmesi, özörlöölilerin rehabilitasyonu ve fırsatların eşitlenmesi konusunda alınacak tedbirleri, en kısa sürede, genel kalkınma planlarına dahil etmeleri gereklidir.

55. Her hükümetin görevi özörlöölü vatandaşların da kalkınma programlarından yararlanmasını sağlamaktır. Bu alanda alınan tedbirler her toplumun genel planlama sürecine ve idari yapısına dahil edilmelidir. Özörlöölere yönelik ek hizmetler mümkün olduğunca ölkenin genel hizmetleri arasında yer almalıdır.

VI. SONUÇLAR

56. Raporda görüldüğü üzere, özörlöölilerin büyük bir kısmı, rehabilitasyon yardımlarının mevcut olduğu durumlarda bile yaşamlarını zorlaştıran bir dizi fiziki, kültürel ve sosyal engellerle karşılaşmaktadır.

57. Farklı sosyo-ekonomik koşullar ve her toplumun kendi üyeleri için aldığı değişik tedbirler, bölgedeki özörlöölilerin durumlarında farklılık yaratmaktadır. Geçiş dönemindeki ölkelerde yaşayan özörlöölüler genellikle yeterince hizmet alamayan bir gruptur.

58. "Fırsatların eşitlenmesi" toplum için çok önemli bir görev olup, amacı özörlöölilerin sosyal ve ekonomik yaşamın her aşamasına tam olarak katılımını sağlamaktır. Bu temanın altında yatan prensiplerden biri de özörlöölilerin toplumdan yalıtılmadan normal toplumsal hizmetlerden yararlanabilmesidir. Hükümetler, ciddi bir özürden

dolayı başkalarına bağımlı olan vatandaşlarına, diğer vatandaşlarla eşit bir yaşam standardına ulaşma olanağını sağlamalıdır.

59. Özürlülerin, kalkınma stratejilerine ve projelerine dahil edilmesi, insan haklarının bir bölümü olarak algılanmakla beraber, özürlü olmanın yarattığı yoksulluk, azalan üreticilik ve özürlüler ve ailelerinin gitgide artan boyutlarda karşılaştığı mali sıkıntılar, genellikle göz ardı edilmiştir.

60. Özürlü kişilerin toplumsal yaşama katılımının ve onlara sağlanan fırsatların geliştirilmesinin ekonomik ve sosyal yararları açıkça görülmektedir. Özürlülerin toplumsal yaşamla bütünleşmesinin yaratacağı bireysel katkılar, tüm yaşam alanlarını zenginleştirecek, toplum ve bireylerin refah ve kalkınmasının ayrılmaz bir parçası olacaktır.